

เศรษฐศาสตร์การเมืองของการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิด: กรณีศึกษา การมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตชายแดนไทย - กัมพูชา จังหวัดสระแก้ว

และจังหวัดตราด*

พรทิwa อาชีวะ**

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์***

จำลอง แสนเสนาะ****

กนกวรรณ อยู่ใส่ว*****

ขวัญศิริ เจริญทรัพย์*****

(วันรับบทความ : 21 ตุลาคม 2563, วันแก้ไขบทความ : 23 ธันวาคม 2563,

วันตอบรับบทความ : 24 ธันวาคม 2563)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ การมีส่วนร่วมของชุมชน และเสนอแนะภาคี
สาธารณะในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชาของจังหวัดสระแก้วและตราด
วิธีวิทยาการวิจัยจะใช้การวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการนี้ศึกษาจากการวิจัยเอกสาร การศึกษา

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง ศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขต
ชายแดนไทย - กัมพูชา จังหวัดสระแก้ว จันทบุรี และตราด

** อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี,

email: ar_pomtiwa@hotmail.com

*** รองศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, email: chaiyon49@gmail.com

**** อาจารย์ประจำสาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
รำไพพรรณี, email: chamlong.san@hotmail.com

***** อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาอังกฤษธุรกิจ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี,

email: kanokwan.y@rbru.ac.th

***** อาจารย์ประจำสาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราช
ภัฏรำไพพรรณี, email: kwunsiri@hotmail.com

ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า การสัมภาษณ์เจาะลึก การสัมภาษณ์กลุ่มย่อยจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมถึงการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า สถานการณ์ของจังหวัดสระแก้วและจังหวัดตราดยังคงมีทุนระเบิดหลงเหลืออยู่และส่งผลกระทบต่อชีวิต ทรัพย์สินและสัตว์ป่า นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนทั้งสองจังหวัดมีความสามารถในการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา การแสวงหาทางเลือกใหม่และการวางแผนเกี่ยวกับการบริหารจัดการพื้นที่ทุนระเบิดจากการมีทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคมและทุนทางเศรษฐกิจ และการบริหารจัดการพื้นที่ทุนระเบิดต้องอาศัยภาคีสาธารณะซึ่งประกอบด้วยภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคชุมชน และภาคประชาสังคม

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วมของชุมชน, การบริหารจัดการ, พื้นที่ทุนระเบิด

Political Economy of Landmine Governance: A Case Study of Community Participation in the Thai - Cambodian Border Sa Kaeo and Trat Province

PORNTIWA ARCHEEWA¹

CHAIYON PRADITSIL^{**}

CHAMLONG SAENSANO^{***}

KANOKWAN YUSAWA^{****}

KWUNSIRI CHARDENSUP^{*****}

(Received Date: October 21, 2020, Revised Date: December 23, 2020,

Accepted Date: December 24, 2020)

Abstract

The objective of this research is to study the situation. Community involvement and to advise public partners on the management of landmines in the Thai-Cambodian border of Sa Kaeo and Trat provinces Research methodology uses qualitative research using case study method from documentary research. Study of oral history, In-depth interviews, Small group interviews form steak holder, Including non-participatory observation. The study found that the

* A lecturer of Department of Political Science, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rambhai Barni Rajabhat University, email: ar_porntiwa@hotmail.com

** A lecturer of Department of Interdisciplinarity of Sustainable Development, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rambhai Barni Rajabhat University, email: chaiyon49@gmail.com

*** A lecturer of Department of Interdisciplinarity of Sustainable Development, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rambhai Barni Rajabhat University, email: chamlong.san@hotmail.com

**** A lecturer of Department of English Business, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rambhai Barni Rajabhat University, email: kanokwan.y@rbu.ac.th

***** A lecturer of Department of Interdisciplinarity of Sustainable Development, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rambhai Barni Rajabhat University, email: kwunsiri@hotmail.com

situation in Sa Kaeo and Trat provinces still has landmines and affect their lives. Property and wildlife in addition, it was found that communities in both provinces were able to participate in problem analysis. Seeking new options and planning for mine management based on cultural capital. Social capital and economic capital. The management of landmines relies on a public partnership consisting of the government, private sector, community and civil society sectors.

Keywords: Community participation, Public governance, Land mine area

บทนำ

อนุสัญญาออกชื่อว่า ค.ศ.1997 เป็นอนุสัญญาระหว่างประเทศที่มีเป้าหมายเพื่อกวาดล้างและทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคล โดยถือได้ว่าเป็นอนุสัญญาที่ห้ามการใช้อาวุธภายใต้กรอบของกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศนั้นเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการสนองตอบของประชาคมระหว่างประเทศที่มีต่อวิกฤตการณ์เกี่ยวกับทุ่นระเบิดสังหารบุคคลที่ส่งผลให้ประชาชนพลเรือนในประเทศต่าง ๆ ได้รับอันตรายบาดเจ็บและสูญเสียชีวิตจากทุ่นระเบิดเหล่านี้เป็นจำนวนมากมายหลายสิบปี และเพื่อเป็นการสร้างมาตรฐานระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับการห้ามใช้ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล อนุสัญญานี้จำเป็นต้องการให้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากทุ่นระเบิดได้รับการแก้ไขเยียวยาอย่างจริงจังและสัมฤทธิ์ผลมากยิ่งขึ้น เพราะเมื่อประเทศต่าง ๆ ได้ลงนามและให้สัตยาบันต่ออนุสัญญาแล้วจะส่งผลให้อนุสัญญามีน้ำหนักในการบังคับให้เกิดการปฏิบัติตามได้ และยังช่วยให้เกิดเป็นบรรทัดฐานระหว่างประเทศในเรื่องดังกล่าว ซึ่งบรรทัดฐานในการห้ามใช้ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลมีผลผูกพันต่อประชาคมระหว่างประเทศครอบคลุมไปถึงประเทศต่าง ๆ ที่ยังมีได้เข้าเป็นภาคีแห่งอนุสัญญาออกชื่อว่าด้วย (ณัฐนี เกิดสุคนธ์, 2543)

อนุสัญญาออกตัวามีสาระสำคัญไม่เพียงแต่ห้ามการใช้ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลไม่ว่าในสถานการณ์ใด ๆ แต่ยังห้ามการพัฒนาทุ่นระเบิดสังหารบุคคล ห้ามการผลิต การสะสมและการโอนทุ่นระเบิดด้วย โดยมีขอบเขตครอบคลุมถึงบุคคลทุกคน ทั้งนี้โดยไม่คำนึงว่าทุ่นระเบิดจะถูกฝังไว้ใต้ดินในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดหรือจะเป็นทุ่นระเบิดสังหารบุคคลที่ส่งจากระยะไกลลงในพื้นที่ก็ตาม การห้ามในเรื่องการพัฒนา การผลิต การสะสม และการโอนอาวุธสงคราม ซึ่งระบุไว้ดังนี้

1. ไม่ว่าในเหตุการณ์ใด รัฐภาคีแต่ละรัฐรับผูกพันที่จะไม่

1.1 ใช้ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล

1.2 พัฒนา ผลิต หรือได้มาด้วยวิธีอื่นใด สะสม จัดเก็บหรือโอนไปสู่ผู้ใด ทั้งทางตรงและทางอ้อมซึ่งทุ่นระเบิดสังหารบุคคล

1.3 ช่วยเหลือ สนับสนุน หรือชักจูงผู้ใดให้เข้าเกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่ต้องห้ามแก่รัฐภาคีภายใต้อนุสัญญานี้ไม่ว่าด้วยวิธีใดก็ตาม

2. รัฐภาคีแต่ละรัฐรับผูกพันที่จะทำลายหรือดำเนินการให้แน่ใจว่ามีการทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลทั้งหมดโดยสอดคล้องกับบทบัญญัติของอนุสัญญานี้

ประเทศไทยได้ร่วมลงนามในอนุสัญญาออกชื่อว่าปี พ.ศ. 2540 และมีผลบังคับใช้ต่อไทยตั้งแต่วันที่ พ.ศ. 2542 โดยมีการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ (ศทช.) เพื่อเป็นหน่วยงานหลักในการแก้ไขปัญหาทุ่นระเบิดสังหารบุคคล ในอนุสัญญาว่าด้วยการใช้ สะสม ผลิตและโอน โดยตั้งเป้าหมายการทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลมีผลกำหนดให้รัฐบาลไทย ต้องเก็บทุ่นระเบิดทั้งหมดทั่วประเทศ ภายในปี พ.ศ. 2556 แต่ภายหลังพบว่า ภารกิจดังกล่าวเป็นงานที่ยากยิ่งและพื้นที่สงสัยเป็นพื้นที่ทุ่นระเบิดในประเทศไทยมีมาก

ถึง 2,500 ตารางกิโลเมตร นอกจากนี้การสำรวจ การเคลียร์พื้นที่ รวมถึงการเก็บกู้ลั้วแต่เป็นงานอันตราย และเสียค่าใช้จ่ายมหาศาล ดังนั้นจึงมีการขอต่อเวลาในการเก็บกู้ทุ่นระเบิดให้แล้วเสร็จมาเป็นภายในปี พ.ศ. 2561

แต่เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าประเทศไทยนั้นยังไม่สามารถบรรลุเป้าหมายในการเก็บกู้ระเบิดให้หมดไปได้ โดยเฉพาะพื้นที่ในภาคตะวันออกที่การหลงเหลือทุ่นระเบิดเป็นผลมาจากสงครามตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชาที่มีการขยายตัวมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 และมีผลให้เกิดสงครามตามแนวชายแดนดังกล่าวหลายครั้งด้วยกัน เช่น สงครามในช่วงที่พรรคคอมมิวนิสต์ เข้ายึดครองกัมพูชา ในปี พ.ศ. 2518 หรือสงครามเขมรแดงที่เกิดจากการบุกเข้ามาของกองทัพเวียดนาม เป็นต้น (กรมโยธาธิการและผังเมือง, 2558, 2.1 และ 2.46)

ปัจจัยที่มีผลต่อการไม่บรรลุเป้าหมายการกวาดล้างทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย - กัมพูชานั้น มีสาเหตุมาจากหลายประการ แต่สาเหตุหนึ่งในเชิงการนำนโยบายไปปฏิบัติคือ ผู้รับผิดชอบในการดำเนินนโยบายนั้นมีแต่เฉพาะภาครัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว โดยการนำของฝ่ายทหาร ดังนั้นจึงเป็นการละเลยถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในฐานะที่เป็นเจ้าของพื้นที่ซึ่งควรเป็นผู้ร่วมรับผิดชอบหลักในการบริหารพื้นที่ทุ่นระเบิด ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย - กัมพูชา จังหวัดสระแก้ว และตราด โดยมีคำถามวิจัยที่สำคัญคือ ในเขตชายแดนจังหวัดสระแก้วและตราด สถานการณ์ของพื้นที่ทุ่นระเบิดอย่างไร การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนจังหวัดสระแก้วและตราดมีลักษณะอย่างไร และจะมีข้อเสนอแนะอะไรเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดระหว่างแนวชายแดนดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ

1. ศึกษาถึงสถานการณ์ของพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนจังหวัดสระแก้วและตราด
2. ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนจังหวัดสระแก้วและตราด
3. เพื่อให้ข้อเสนอแนะแก่ภาคีสาธารณะในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนจังหวัดสระแก้วและตราด

วิธีวิทยาการวิจัย

ในการวิจัยนี้จะใช้การวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีหน่วยในการวิเคราะห์ ได้แก่ ตำบลพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนจังหวัดสระแก้วและตราด คือ ในจังหวัดสระแก้ว ได้แก่ ตำบลคลองหาด ตำบลคลองไถ่เถื่อน ตำบลตาพระยา ตำบลทัพเสด็จ ตำบลทัพไท ตำบลคลองน้ำใส ตำบลท่าข้าม ตำบลผ่านศึก ตำบลป่าไร่ ตำบลทับพริก ตำบลโคกสูง และตำบลโนนหมากมูน ส่วนในจังหวัดตราด ได้แก่ ตำบลท่ากุ่ม ตำบลตะกวด

ตำบลขำราก ตำบลแหลมกลัด ตำบลคลองใหญ่ ตำบลไม้รูด ตำบลหาดเล็ก ตำบลปอพลอย ตำบลช้างทุน
ตำบลด่านชุมพล ตำบลหนองบอน และตำบลนนทรีย์

ส่วนขั้นตอนในการทำวิจัยผู้วิจัยจะแบ่งออกเป็นขั้นตอนที่สำคัญ 2 ขั้นตอนคือ (ชัยยนต์
ประดิษฐ์ศิลป์, 2559)

1. ในเรื่องการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพจะใช้เทคนิคการวิจัย 4 รูปแบบด้วยกัน

1.1 การวิจัยเอกสาร ได้แก่ เอกสารเกี่ยวกับทุนระเบิดเป็นเอกสารเกี่ยวกับทางราชการทหาร
เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงมีข้อจำกัดในการเข้าถึง ผู้วิจัยจึงใช้เอกสารที่สำคัญที่เป็นทางการเป็นหลัก เช่น
เอกสารของหน่วยปฏิบัติการทุนระเบิด 1 จังหวัดสระแก้ว หน่วยปฏิบัติการทุนระเบิด 2 จังหวัดจันทบุรีและ
ตราด และศูนย์ปฏิบัติการทุนระเบิดแห่งชาติ

1.2 การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (Oral History) เป็นการศึกษาจาก
ความทรงจำของผู้อาวุโสที่อยู่ในพื้นที่ทุนระเบิดแต่ละตำบล เนื่องจากทุนระเบิดไม่ค่อยมีการบันทึกไว้เป็น
หลักฐาน เช่น กลุ่มชาวบ้านผู้ที่เข้าไปหาของป่าในอดีต เป็นต้น

1.3 การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) เป็นการศึกษาข้อมูลในรายละเอียดของ
สถานการณ์ปัจจุบัน หรือเป็นเรื่องที่ผู้สัมภาษณ์ไม่ต้องการเปิดเผย เช่น การสัมภาษณ์กรณีบุคคลที่ได้รับ
ผลกระทบจากการเหยียบทุนระเบิด หรือบุคคลที่เคยทำงานราชการทหารในช่วงสงครามชายแดนไทย -
กัมพูชา เป็นต้น

1.4 การสัมภาษณ์กลุ่ม (group interview) เป็นการศึกษาที่มีเนื้อหาเฉพาะเกี่ยวกับ
แนวทางในการแก้ปัญหาทุนระเบิดที่หลงเหลือในพื้นที่ เช่น กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มองค์กรปกครอง
ส่วนท้องถิ่น หรือกลุ่มผู้นำชาวบ้านตามธรรมชาติ เป็นต้น

2. การตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูล ในตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพจะใช้การตรวจแบบ
หลักการสามเส้า (Triangulation) โดยเน้นใน 2 เทคนิคที่สอดคล้องกับสถานการณ์ในพื้นที่คือ
การตรวจสอบจากผู้ให้ข้อมูลที่มีจุดยืนต่างกัน และการตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน
ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้การตีความข้อมูลในเชิงคุณภาพเพื่อวิเคราะห์ความหมายทางสังคม (Social
meaning) จากข้อมูลที่ได้รับรวบรวมมา โดยมุ่งตอบวัตถุประสงค์การวิจัยเป็นสำคัญ

สถานการณ์ของพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตจังหวัดสระแก้วและตราด

สถานการณ์ของพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตจังหวัดสระแก้วและตราดนั้นเป็นผลมาจากการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหา รวมถึงผลกระทบเกี่ยวกับทุ่นระเบิดในตำบลที่เป็นพื้นที่ทุ่นระเบิดของชายแดนจังหวัดสระแก้วและตราด ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำเสนอปัญหาและผลกระทบดังกล่าวเป็นรายจังหวัดได้ตามตารางที่ 1 และ ตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงปัญหา และผลกระทบเกี่ยวกับทุ่นระเบิดในจังหวัดสระแก้วจำแนกตามตำบล

ประเด็น ตำบล	การดำรงอยู่ของ ปัญหาทุ่นระเบิด	การเกิดผลกระทบ จากทุ่นระเบิด	มีกิจกรรมเก็บกู้ทุ่น ระเบิด
1. ตำบลคลองหาด	☒	☒ ☒	☒ ☒
2. ตำบลคลองไผ่เถื่อน	☒ ☒	☒	☒
3. ตำบลตาพระยา	☒	☒	☒ ☒
4. ตำบลทัพเสด็จ	☒	☒	☒ ☒
5. ตำบลทัพไทย	☒	☒ ☒	☒ ☒
6. ตำบลคลองน้ำใส	☒	☒ ☒	☒ ☒
7. ตำบลผ่านศึก	☒	☒ ☒	☒ ☒
8. ตำบลท่าข้าม	☒	☒	☒ ☒
9. ตำบลป่าไร่	☒	☒ ☒	☒ ☒
10. ตำบลทับพริก	X	X	☒ ☒
11. ตำบลโคกสูง	☒	☒ ☒	☒ ☒
12. ตำบลโนนหมาก มูน	☒	☒	☒ ☒

หมายเหตุ : X = ไม่มี

☒ = มี

☒☒ = มีมาก

จากตารางที่ 1 แสดงผลการศึกษาปัญหาทุ่นระเบิดในจังหวัดสระแก้ว ที่มีตำบลติดชายแดนไทย - กัมพูชา 12 ตำบล โดยแบ่งปัญหาเป็น 3 ระดับ คือ ระดับมีปัญหามาก ระดับที่ยังมีปัญหอยู่ และระดับที่ไม่มีปัญหาเลย จากการศึกษา พบว่า ทุกตำบลยังมีการดำรงอยู่ของปัญหาทุ่นระเบิด ยกเว้น 1 ตำบลที่ไม่มีปัญหาทุ่นระเบิดในพื้นที่ และเมื่อพิจารณาถึงระดับของปัญหาก็จะพบว่ามีตำบลที่มีปัญหาในระดับมากอยู่ 1 ตำบล คือ พื้นที่ที่ยังคงมีเสียงระเบิดอยู่ทุกปีโดยมีสัญลักษณ์กะโหลกไขว้ในพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นที่ประจักษ์ ส่วนอีก 10 ตำบลนั้น เป็นตำบลที่มีปัญหาน้อยคือ พื้นที่ที่ยังมีทุ่นระเบิดหลงเหลืออยู่บ้างหรือแทบจะไม่มีเลย เช่น การเกิดระเบิดขึ้นนาน ๆ ครั้งจากสัตว์ป่าที่เหยียบทุ่นระเบิด

เมื่อพิจารณาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นการดำรงอยู่ของปัญหาทุ่นระเบิด พบว่า ทุกตำบลในจังหวัดสระแก้วได้รับผลกระทบจากทุ่นระเบิดที่ยังหลงเหลืออยู่ การได้รับผลกระทบดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับมีผลกระทบมาก ระดับมีผลกระทบ และระดับที่ไม่มีผลกระทบเลย จากการศึกษา พบว่า มีตำบลจำนวน 6 ตำบล จากทั้งหมด 12 ตำบล ซึ่งระดับมีผลกระทบมาก หมายถึง การดำรงอยู่ของทุ่นระเบิดก่อให้เกิดปัญหาต่อชีวิตและร่างกายของชาวบ้านรวมถึงสัตว์ป่า เช่น หมูป่า เป็นต้น ส่วนตำบลที่มีผลกระทบจะมีอยู่ 5 ตำบลจาก 12 ตำบลเช่นกัน การมีผลกระทบน้อยนั้นหมายถึง การดำรงอยู่ของทุ่นระเบิดก่อให้เกิดการบาดเจ็บแต่ไม่ถึงกับเสียชีวิต นอกจากนี้ ยังมีอีก 1 ตำบลที่ไม่มีผลกระทบจากทุ่นระเบิดเลย เนื่องจากปัจจุบันทุ่นระเบิดในพื้นที่ได้ถูกกวาดล้างไปหมดแล้ว

ส่วนประเด็นว่าในตำบลที่เป็นพื้นที่ทุ่นระเบิดนั้น มีกิจกรรมการเก็บกู้ทุ่นระเบิดหรือไม่มากนักเพียงใดนั้น โดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับที่มีกิจกรรมเก็บกู้ทุ่นระเบิดมาก ระดับที่มีกิจกรรมเก็บกู้ทุ่นระเบิด และระดับที่ไม่มีกิจกรรมเก็บกู้ทุ่นระเบิด ผลการศึกษา พบว่า ทุกตำบลมีการดำเนินการทุ่นระเบิดนั้นมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาดูอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ เราสามารถแบ่งระดับการแก้ไขปัญหาออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มแรกมีการดำเนินกิจกรรมการแก้ไขปัญหามาแก้ไขปัญหาย่างมากคิดเป็น 11 ใน 12 ตำบล คือพบว่ามีทหารเข้ามาเก็บกู้ทุ่นระเบิดเป็นประจำและสม่ำเสมอ ส่วนตำบลที่มีการดำเนินกิจกรรมการแก้ไขปัญหาน้อยอีก 1 ตำบล คือตำบลที่มีทหารมาครั้งเดียวและหายไป

ตารางที่ 2 แสดงปัญหา และผลกระทบเกี่ยวกับทุ่นระเบิดในจังหวัดตราดจำแนกตามตำบล

ประเด็น ตำบล	การดำรงอยู่ของ ปัญหาทุ่นระเบิด	การเกิดผลกระทบ จากทุ่นระเบิด	มีกิจกรรมเก็บกู้ทุ่น ระเบิด
1. ตำบลท่ากุ่ม	☑☑	☑☑	☑☑
2. ตำบลตะกาง	☑☑	☑☑	☑☑
3. ตำบลขำราก	☑☑	☑☑	☑☑
4. ตำบลแหลมกลัด	☑☑	☑☑	☑☑
5. ตำบลคลองใหญ่	☑	☑	☑
6. ตำบลไม้รูด	☑	☑	☑
7. ตำบลหาดเล็ก	☑	☑	☑
8. ตำบลบ่อพลอย	☑	☑	☑
9. ตำบลช้างทุน	☑	☑☑	☑
10. ตำบลด่านชุมพล	☑	☑	☑☑
11. ตำบลหนองบอน	☑	☑	☑
12. ตำบลนนทรี	☑☑	☑☑	☑☑

หมายเหตุ : X = ไม่มี

☑ = มี

☑☑ = มีมาก

จากตารางที่ 2 ซึ่งมีที่มาของตารางเช่นเดียวกับตารางที่ 1 แต่เป็นการแสดงผลการศึกษาปัญหาทุ่นระเบิดในจังหวัดตราด ที่มีตำบลติดชายแดนไทย-กัมพูชา 12 ตำบล พบว่า ทุกตำบลยังมีการดำรงอยู่ของปัญหาทุ่นระเบิด และเมื่อพิจารณาถึงระดับของปัญหาก็จะพบว่า มีตำบลที่มีปัญหาในระดับมากอยู่ 5 ตำบล คือพื้นที่ที่ยังคงมีเสียงระเบิดอยู่ทุกปีและมีสัญลักษณ์กะโหลกไขว้ในพื้นที่ดังกล่าว ส่วนอีก 7 ตำบลนั้น เป็นตำบลที่มีปัญหาน้อยคือ ยังมีทุ่นระเบิดหลงเหลืออยู่บ้างหรือแทบจะไม่มีเลย เช่น การเกิดระเบิดขึ้นนาน ๆ ครั้งจากสัตว์ป่าที่เหยียบทุ่นระเบิด

เมื่อพิจารณาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นการดำรงอยู่ของปัญหาทุกระเบิด พบว่า ทุกตำบลในจังหวัดตราดได้รับผลกระทบจากทุกระเบิดที่ยังหลงเหลืออยู่ การได้รับผลกระทบดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือผลกระทบมากและผลกระทบน้อย จากตารางที่ 3 พบว่า มีตำบลจำนวน 6 ตำบล จากทั้งหมด 12 ตำบล ซึ่งเกิดผลกระทบมาก หมายถึง การดำรงอยู่ของทุกระเบิดก่อให้เกิดปัญหาต่อชีวิตและร่างกายของชาวบ้านรวมถึงสัตว์ป่า เช่น หมูป่า เป็นต้น ส่วนตำบลที่มีผลกระทบน้อยจะมีอยู่ 6 ตำบลจาก 12 ตำบลเช่นกัน การมีผลกระทบน้อยนั้นหมายถึง การดำรงอยู่ของทุกระเบิดก่อให้เกิดการบาดเจ็บแต่ไม่ถึงกับเสียชีวิต นอกจากนี้เรายังพบอีกว่าไม่มีตำบลใดเลยที่ไม่มีทุกระเบิดและไม่เกิดผลกระทบจากทุกระเบิด

ส่วนประเด็นว่าในตำบลที่เป็นพื้นที่ทุกระเบิดนั้น มีกิจกรรมการเก็บกู้ทุกระเบิดหรือไม่มากนักเพียงใดนั้น ผู้วิจัยพบว่า จากตารางที่ 2 พบว่า ทุกตำบลมีการดำเนินการทุกระเบิดนั้นมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาทุกระเบิดอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ เราสามารถแบ่งระดับการแก้ไขปัญหาออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกมีการดำเนินกิจกรรมการแก้ไขปัญหาอย่างมากคิดเป็น 6 ใน 12 ตำบล คือพบว่ามีทหารเข้ามาเก็บกู้ทุกระเบิดเป็นประจำและสม่ำเสมอ ส่วนตำบลที่มีการดำเนินกิจกรรมการแก้ไขปัญหาเล็กน้อยอีก 6 ตำบล คือตำบลที่มีทหารมาครั้งเดียวและหายไป

จากข้อค้นพบเกี่ยวกับปัญหาและผลกระทบที่ศึกษาอาจสรุปได้ว่า การดำเนินนโยบายกวาดล้างทุกระเบิดขององค์การภาครัฐภายใต้สนธิสัญญาออกตาวา โดยตั้งเป้าหมายว่าจะเก็บกู้ทุกระเบิดในประเทศไทยให้เสร็จสิ้นภายในปี พ.ศ. 2561 นั้น เป็นนโยบายที่ประสบความสำเร็จอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากยังพบการดำรงอยู่ของทุกระเบิดและมีผลกระทบต่อทั้งชีวิต ร่างกายของชาวบ้าน และสัตว์ป่า ถึงแม้จะมีกิจกรรมที่เก็บกู้ทุกระเบิดโดยการนำของฝ่ายทหารอยู่บ้างก็ตาม

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุกระเบิดในเขตจังหวัดสระแก้วและตราด

การศึกษาในหัวข้อนี้จะใช้แนวคิดหลักคือ ทฤษฎีว่าด้วยทุนและการปฏิบัติการ ของปีแอร์ บูร์ดิเยอ(Pierre Bourdieu) บูร์ดิเยอได้นำเสนอว่า ทุน(Capital)ในฐานะที่เป็นทรัพยากรที่นำมาใช้ประโยชน์(Valued Resources) ภายใต้ความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจ ทุนในทัศนะของบูร์ดิเยอ คือ (Zander Navarro, 2006; สุภางศ์ จันทวานิช, 2551, หน้า 242-246)

1. ทุนทางเศรษฐกิจ ได้แก่ เงินและกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเป็นสำคัญ ทุนทางเศรษฐกิจในแนวคิดของบูร์ดิเยอไม่ได้มีฐานะเหนือกว่าในรูปแบบอื่น และสามารถที่จะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบกับทุนในรูปแบบอื่นได้

2. ทุนทางวัฒนธรรม ได้แก่ สินค้าและบริการทางวัฒนธรรม รวมถึงคุณวุฒิทางการศึกษา ทุนทางวัฒนธรรมมีอยู่ด้วยกัน 3 รูปแบบ คือทุนที่เป็นฮาบิตุส (habitus) ซึ่งในที่นี้หมายถึง แนวโน้มการ

แสดงออก (dispositions) ของร่างกายและจิตใจในชีวิตทางวัฒนธรรม เช่น ความสวย ผิวพรรณ อุปนิสัย เป็นต้น ประเภทที่สอง เป็นทุนที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม เช่น เครื่องมือ เครื่องจักร หนังสือ เป็นต้น ซึ่งสามารถสะสมได้เหมือนกับทุนทางเศรษฐกิจ และทุนประเภทที่สามก็คือ ทุนที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน ซึ่งเป็นทุนวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นการรับประกัน เช่น ประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง หรือการสอบวัดคุณสมบัติ เป็นต้น

3. ทุนทางสังคม ได้แก่ เครือข่ายต่าง ๆ และความรู้จักมักคุ้น ทุนทางสังคมจึงประกอบด้วยทุน 2 แบบ คือ ทรัพยากรที่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกของกลุ่ม และเครือข่ายของสังคม ทุนทางสังคมขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายและการติดต่อสัมพันธ์ที่บุคคลจะสามารถระดมมาได้อย่างมีประสิทธิภาพ รูปแบบที่สองเป็นเรื่องการรับรู้และยอมรับ ซึ่งเป็นเรื่องของคุณลักษณะเชิงสัญลักษณ์ และสามารถเปลี่ยนรูปไปเป็นทุนทางสัญลักษณ์ได้

4. ทุนทางสัญลักษณ์ ได้แก่ ศักดิ์ศรี สถานภาพ อำนาจ ที่บุคคลรับรู้และยอมรับ (legitimacy) ทุนทางสัญลักษณ์อาจมาจากการที่ปัจเจกมีทุนทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน และเมื่อมีทุนทางสัญลักษณ์ก็สามารถเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งทุนทางเศรษฐกิจได้เช่นกัน

เมื่อพิจารณาถึงผลการศึกษากล่าวโดยสรุปแล้ว พบว่า ชุมชนชาวบ้านในจังหวัดสระแก้วและตราดมีศักยภาพร่วมกันในการบริหารจัดการทุ่นระเบิด 2 ประการ คือ การมีประสบการณ์ในพื้นที่ป่าและการเรียนรู้ที่จะเก็บกู้ระเบิดได้บางระดับ ส่วนปัจจัยหลักที่มีผลต่อศักยภาพในการมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้ คือ การมีประสบการณ์ในพื้นที่ป่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เกิดจากความชำนาญในการเดินหาของป่าเป็นประจำ จนเป็นวิถีตั้งแต่อดีตไม่ว่าจะเป็นการหาของป่าเพื่อการบริโภคโดยตรงหรือการนำมาทำผลิตภัณฑ์ความสามารถในการเก็บกู้ระเบิดของชุมชนของทั้งสองจังหวัดนั้น เป็นความสามารถที่จะเก็บกู้ระเบิดเฉพาะระเบิดที่อยู่ในทางเดิน ซึ่งได้แก่ ระเบิดแบบกวนอิม เป็นหลัก นอกเหนือจากนั้นก็ยังเป็นระเบิดประเภทที่ไม่มีสายดึง เนื่องจากลักษณะของระเบิดที่ฝังอยู่ในพื้นที่ จะอยู่ในทางเดินป่าเป็นหลัก บริเวณที่ชันมาก ๆ ก็จะไม่มีการฝังทุ่นระเบิด เนื่องจากยากลำบากต่อการเดินป่า นอกจากนี้ ตามเส้นทางเดินป่าในการขึ้นเขาไปหาของป่าก็จะมีฝังอยู่เช่นกัน โดยมีใบไม้ปกปิดร่องรอยทุ่นระเบิด และยังมีทุ่นระเบิดฝังอยู่ตามโคนต้นไม้ใหญ่ สาเหตุที่ต้องฝังตามโคนต้นไม้ใหญ่นั้น เพื่อหวังให้ทหารที่หนีมา เมื่อเข้าไปพักที่นั่นแล้วให้ระเบิดทำงาน ดังนั้นจึงมีระเบิดเป็นจำนวนมากบริเวณโคนไม้ใหญ่

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษายังพบอีกว่าถึงแม้ชุมชนจะมีศักยภาพในการมีส่วนร่วม แต่ในภาคของการปฏิบัติก็มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ เช่น ในความเป็นจริงยังมีทุ่นระเบิดและดินปืนอยู่อีกจำนวนมาก รวมถึงปัญหาหน่วยงานที่มีอำนาจในการพิจารณาอนุญาตให้ประชาชนได้เข้าไปทำประโยชน์ เช่น กรมป่าไม้และกองกำลังทหารพรานซึ่งโดยกฎหมายปกติแล้วประชาชนไม่สามารถเข้าไปครอบครอง หรือเข้าไปทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม้อันเป็นสาธารณะ ทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานซึ่งกำกับดูแลมักอ้าง

ความชอบธรรมเรื่องความมั่นคงชายแดนหรือความไม่ปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในการเข้าไปพื้นที่ทุ่นระเบิด

ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดนั้น พบว่า ศักยภาพดังกล่าวจะเกิดจากที่ชุมชนมีทุนประเภทต่าง ๆ เป็นทรัพยากรของชุมชน ได้แก่ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทรัพยากรมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนทางเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านทุนทางวัฒนธรรมในบริบทนี้หมายถึง ความรู้ด้านต่าง ๆ ที่ผนวกเข้ากับประสบการณ์ของประชาชนในพื้นที่ที่มีการสังสมกันมาในลักษณะรุ่นสู่รุ่น ตั้งแต่สมัยอดีต กล่าวคือประชาชนมีการพูดคุย ถ่ายทอด แนะนำ และบอกกล่าว ถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น กระทั่งกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อ ๆ กันเรื่อยมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาตามประสบการณ์ในพื้นที่ที่ยังคงพบทุ่นระเบิดตกค้างอยู่ หรือแม้กระทั่งการสังเกตความผิดปกติขณะที่ออกไปเก็บหาของป่า ภูมิปัญญาดังที่ว่านี้นำไปสู่การทำสัญลักษณ์ เพื่อเป็นการบ่งบอกความมีอันตรายของพื้นที่บริเวณดังกล่าว อีกทั้งเป็นการแสดงให้สาธารณะได้รับรู้ร่วมกันว่าพื้นที่บริเวณนั้นควรหลบและควรหลีกเลี่ยง เช่น การใช้สีแดงทาบริเวณปลายไม้ไผ่แล้วนำไปปักไว้ตามจุดต่าง ๆ เพื่อมีเจตนาในการบ่งบอกว่าบริเวณนั้นเป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สิน เนื่องจากว่ามีทุ่นระเบิดหลงเหลืออยู่ในบริเวณนั้น เป็นต้น

ทุนวัฒนธรรมอีกรูปแบบหนึ่งเป็นความรู้และทักษะเกี่ยวกับการจัดการทุ่นระเบิดที่ชาวบ้านในตำบลได้รับมาจากการอบรมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานทางทหาร เป็นต้น ความรู้และทักษะดังกล่าวมีผลไปเพิ่มพูนทุนทางวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ในชีวิตประจำวันที่ต้องอยู่ร่วมกับทุ่นระเบิดในพื้นที่ เช่น แต่เดิมชาวบ้านเรียนรู้ทุ่นระเบิดและการจัดการโดยอาศัยประสบการณ์จากการที่มีชาวบ้านกลุ่มอื่นเหยียบทุ่นระเบิด และ/ หรือทหารเขมรแดงที่อพยพมาอยู่ในตำบล ได้แนะนำเพิ่มเติมในการจัดการปัญหาเฉพาะหน้าเกี่ยวกับทุ่นระเบิด สิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านสามารถที่จะจัดการกับทุ่นระเบิดได้ในระดับหนึ่ง ตามประสบการณ์และศักยภาพของชุมชน เช่น การเผาระเบิด เป็นต้น แต่หลังจากนั้นเมื่อสงครามเขมรแดงยุติลง และมีทุ่นระเบิดหลงเหลืออยู่ในพื้นที่หน่วยทหารก็ได้เข้ามาทำการอบรมเกี่ยวกับทุ่นระเบิดในการจัดการทุ่นระเบิดให้แก่ชาวบ้านเพิ่มเติม ซึ่งมีผลให้ชาวบ้านรู้จักจัดการทุ่นระเบิดที่เหมาะสมและปลอดภัยยิ่งขึ้น

ส่วนปัจจัยด้านทุนทางสังคม ในฐานะที่เป็นเครื่องมือช่วยเสริมสร้างศักยภาพในการติดตามและประเมินผลโครงการพัฒนาพื้นที่ ทุนทางสังคมในที่นี้ ได้แก่ ข้อตกลงทางสังคมที่มีร่วมกันของประชาชนภายในชุมชนและถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยมีองค์กรทางสังคมคอยเป็นพี่เลี้ยงสำหรับช่วยกำกับดูแลอยู่ทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลัง ดังนั้นหากประชาชนผู้ใดปฏิบัติตนที่ละเมิดกฎกติกาสังคมของส่วนร่วม จะถูกประชาชนส่วนใหญ่ตำหนิหรือบางครั้งอาจใช้มาตรการทางสังคมในการลงโทษ เช่น การปล่อยให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว โดยไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูล หรือแม้กระทั่งการพบปะพูดคุยสังสรรค์กัน เป็นต้น ในกรณีของจังหวัดตราด พบว่า ชุมชนในจังหวัดนั้นยังคงลักษณะความเป็นชุมชนที่มีความแน่นแฟ้นกันสูง ดังนั้น

